

Güneyin sinədəftər nənələrinin söyləmələri

Türklərdə də, hər bir millətdə olduğu kimi, ədəbiyyat və ədəbi yaradıcılıq şifahi söz sənəti kimi tanınan “söz ədəbiyyatı” ilə başlanıb. Sözlü ədəbiyyatın məhsulu olan nağılları, tapmacaları, bilməcələri, gülməcələri, bayatıları, əfsanələri, mahnıları... bir çox hallarda sinədəftər qadınlar yaradıblar. Adları və ünvanları yaratdıqları ədəbiyyat nümunələri içində gizli qalan belə nənələr, analar, bacılar zəngin söz ədəbiyyatı örnəklərini öz övladlarını bilikləndirmək üçün yaradıblar.

Olub ki, hansısa bir vuruşmada kişilərinə itirən bir elin, eləcə də bütöv bir ölkənin qeyrət tarixini analar uşaqlarına nağıl və əfsanə şəklində danışdıqları ədəbi əsərlərlə çatdırıblar. Bu ədəbi-bədii proses Azərbaycanın hər iki tayında paralel və eyni səviyyədə getsə də, Rusiya Arazdan şimalı işğal edəndən sonra müəyyən xüsusiyyətlər də yaranıb. Lakin anaların çəkdiyi ağırları, acıları, şənlikləri bu gün bayatılarda, nağıllarda, mahnılarda... oxşar məzmun və formalarda görürük:

**Gülə daşı
Gülgəzin gül adaşı
Yıxar bülbül evini
Kim atsa gülə daşı.**

Çağdaş Güney Azərbaycan ədəbiyyatının gelişməsində və güclənib gözəllənməsində şair və yazar qadınların seçilən rolu və imzası var. Min illər boyu susdurulmuş və yasaq edilmiş qadın duyğuları bir vaxtlar özünü nağıllarda, bayatılarda və müxtəlif xalq ədəbiyyatı variantlarında göstərmiş,

artıq XIX yüzilliyin ortalarından qəzəl, qoşma və digər şeir qəliblərində də ifadə edilib. Bu gün şeir və ədəbiyyatımızda harada gözəllik varsa, orda yaradıcı qadınların incə duyğularının silinməyən izlərini də görürük. Bu incə duyğulu və yorulmaz qadınlardan biri də güneyli şair-yazıçı və jurnalist Susən xanım Nəvadə Rəzidir.

Soydaşımız o tay ədəbiyyatının nəsr, şeir, tərcümə, folklor kimi çeşidli sahələrində yorulmadan çalışır. Susən xanım Nəvadə Rəzi adını onun gözəl yazılarından tanıyıb. Güneydə ana dilində oxuyub-yazmağın əngəlləndiyi bir zamanda Susən xanım türkçə nəsrimizin yaşaması uğrunda güclü mübarizə aparmış yaradıcı ziyalılardan biri və təmiz duyğulu şair kimi məşhurlaşmış.

“Şələlələr şələsi” adlı şeir toplusu ilə dillər əzbəri olan Susən Nəvadə Rəzi “Məhd-i Azadi” dərgisinin türkçə yazarı kimi məşhurlaşmış və rəhmətlik ustad Yəhya Şeydanın yolunu tutub, rəğbətini qazanmış. Uşaqlığını nənəsinin

yanında keçirən yazarın Ənnəsindən eşitdiyi və maraqla dinlədiyi nağıllar, tapmacalar, atalar sözləri və əhvalatlar Susən xanımın uşaq dünyasında silinməz izlər qoyub. Sonralar o bu qiymətli söyləmələri Güney auditoriyasına çatdırmağa çalışmış. Susən Nəvadə Rəzinin toplayıb təqdim etdiyi “Ənnəm-lə mən” kitabları çağdaş Güney folklorunun araşdırılmasında xüsusi yer tutur. Onun “Mən və Ənnəm”in yazıya alınmasında gözəllik və yenilik ondan ibarətdir ki, əsərdə Ənnənin dilindən qələmə alınan bütün sözlər, eləcə də onunla Ənnəsi arasında gedən dialoqlar Təbriz dialektindədir. Bununla Susən xanım yazıçılıq sahəsində məharətini sərgiləmiş.

Folklor baxımından da bu əsərə önəmli yer vermək olar. Əsərdə yer-yer

tapmaca, qoşmaca, atalar sözü, deyim və s... qeydə alınmış. Bölgələrdən toplanan xalq ədəbiyyatı nümunələrinin bir üstün cəhəti də odur ki, bu folklor materiallarında dəyişiklik aparılmayıb, toplandığı yerin dil xüsusiyyəti qorunub. Bu folklor araşdırmaları həm düzgün elmi əsaslarla aparılıb, həm də dialektoloji, yaxud ləhcəşünaslıq baxımından da səciyyəvidir.

Bizim Güney Azərbaycan dialektləri haqda indiyədək heç bir kitab nəşr olunmayıb. Bir neçə səthi məqalə və yazıdan başqa əlimizdə heç nə yoxdur. Belə bir halda əsərdə Təbriz dialektinin xüsusiyyətləri və gözəlliklərini əks etdirmək və şirin-şəkər misallar vermək əsərin elmi araşdırma üçün önəmini artırır.

“Ənnəmlə mən” kitabından kiçik bir parçanı sizə təqdim edirik: “Rəhmətlik Ənnəm çox mehriban idi. Mən ondan, yadıma gələli, çox şeylər öyrənmişəm. Sinədəftər idi. Köksü laylalar, nağıllar, hekayələr, tapmacalar və bayatılarla dolu bir xəzinə idi. Nənələrimizin, babalarımızın hər biri təkbaşına elbiliminin simgələri sayıla bilər, mənçə.

Ənnəm, günorta çağları hökmən gərək yataydı. Qədim, bütün ay ilə günorta çağları yatardılar; qəribə bir səssizlik, darıxdırıcı bir dinclik çökərdi evimizə.

Yayın isti günortalarında dib sandıxanamız səp-sərin olardı. Mən orda

diğirlənib mehlənərdim, ama yuxum gəlməzdi. Ənnə məni zorla basmalarla yib qoynuna sıxışdırıb bağrına basardı, sonra da movzun ahəng ilə tapbatap küreyimə çalardı... çalardı... çalardı... və mən yavaş-yavaş xumarlanardım. Əslində, bir saat dincəlsin deyər, dəcəl, şiltaq və şuluq nəvəsini məhəbbətlə zəncirleyib ipə-sapa gətirmək istərdi. Sonra başları qulağımın dibində narın- narın oxuyardı:

**Hapuşala ha hapuşala,
Hapuşala bir quş idi,
Duvara qunmuş idi,
Bəy oğlu gürmüş idi,
Oxunan vormuş idi...”.**

Tarixin uğursuz dönəmində ortaya çıxan ikiye bölünmə siyasəti Güney Azərbaycanda da dil, mədəniyyət, ədəbiyyat, folklor və s. bu kimi sahələrin durğunluğuna, geriliyinə səbəb olub. İllər boyu ölüm-qalım təhlükəsi altında qalan Güney Azərbaycanda milli-mənəvi varlığımızın qorunub yaşadılmasında folklor yaradıcılığının, onun toplanma, araşdırılma və nəşrinin, az-çox, davam etdirilməsi də önəmli rol oynayıb. İnanırıq ki, milli haqlarına sahib çıxandan sonra güneyli soydaşlarımız bu sahədə daha üstün imkanlar qazanacaqlar.

**Səadət İBRAHİMLİ,
AMEA Folklor İnstitutu Cənubi
Azərbaycan şöbəsinin elmi işçisi**